

УДК 811.133.1'42:82-3

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-3337/2019-37-16>**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МОЖЛИВИХ СВІТІВ
У ДІАЛОГІЧНОМУ РОМАНІ АМЕЛІ НОТОМБ «КОСМЕТИКА ВОРОГА»**

Лісова Юлія Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики
Житомирський державний університет імені Івана Франка
lisovajulie@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7186-8013

Папіжук Валентина Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики
Житомирський державний університет імені Івана Франка
valentina.papizhuk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8684-6116

У запропонованій статті здійснено спробу дослідити художній простір діалогічного роману А. Нотомб «Косметика ворога», представниці франкомовної масової літератури, крізь призму теорії можливих світів. Розвідка зумовлена загальним спрямуванням лінгвістичних студій до вивчення взаємозв'язку мови й мислення, зокрема авторського, і здійснена у світлі когнітивно-комунікативного підходу до інтерпретації художнього тексту. Мета статті передбачає вивчення особливостей вербалізації можливих світів у діалогічному романі. Увагу зосереджено на світі втрачених можливостей і світі пошуку, дослідження яких реалізується в комунікативній ситуації роздвоєння особистості персонажа. Аналізовані можливі світи ідентифікуються через вербальні маркери шляхом контекстуального, ситуативно-інтерпретативного аналізу й логіки здорового глузду. Застосовані методи уможливають виявлення лексико-граматичних засобів, які репрезентують «вихід» персонажа до можливого світу. Особливу увагу приділено гіпотетичним, умовним конструкціям та питальним реченням. Установлено, що світ втрачених можливостей репрезентовано гіпотетичними конструкціями й обставинними лексичними одиницями у якості часових маркерів. Світ пошуку марковано питальними реченнями та умовними конструкціями. Такі сигнали як питальні частки, займенники, детермінативи є «вікнами» у можливий світ. Значну увагу приділено ролі контексту на позначення часової віддаленості події. З'ясовано, що просторова локалізація можливих світів корелює із дійсним перебуванням персонажа, представленою обставинними лексичними одиницями (зала очікування, аеропорт, літак). Час і місце дії створюють комунікативну ситуацію, у якій персонаж змушений вступити в діалог із внутрішнім ворогом. Відтак, досліджувані можливі світи отримують логічне пояснення: напружена атмосфера – вербальний двобій – самогубство. Окреслено перспективи подальших досліджень із застосуванням запропонованої методики до вивчення інших можливих текстових світів у прозі А. Нотомб, просторово-часового континууму, концептуального наповнення та жанрової своєрідності.

Ключові слова: світ втрачених можливостей, світ пошуку, вербальне маркування, гіпотетичні конструкції, умовні конструкції, контекст, комунікативна ситуація.

**VERBALIZATION OF POSSIBLE WORLDS
IN A. NOTHOMB'S DIALOGIC NOVEL "THE ENEMY'S COSMETIQUE"**

Lisova Yuliya Oleksandrivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
at the Department of Intercultural Communication and Applied Linguistics
Zhytomyr State University named after Ivan Franko
lisovajulie@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7186-8013

Papizhuk Valentyna Oleksandrivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Intercultural Communication and Applied Linguistics
Zhytomyr State University named after Ivan Franko
valentina.papizhuk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8684-6116

The given article presents an attempt to study narrative space in A. Nothomb's dialogic novel "The Enemy's Cosmetique" as a representative of mass literature in the light of possible worlds theory. The paper in line with a general direction of linguistic studies toward the study of connection between language and thinking, author's in particular. The paper follows cognitive and communicative linguistic approaches to the literary

text study. The aim of the article lies in studying verbalization features of possible worlds in a dialogic novel. The main attention is paid to the world of missed opportunities and a search world the research of which is realized within the communicative situation of the character's personality split. The examined possible worlds are identified through verbal markers by means of contextual, situational, interpretative analysis, and common sense logics. The applied methods reveal lexical and grammatical means that present character's "escape" to the possible world. Particular attention is paid to hypothetical, conditional constructions and interrogative sentences. It has been pointed out that the world of missed opportunities is represented by hypothetical constructions and circumstance lexical units as time markers. A search world is marked by interrogative sentences and conditional constructions. Such signals as interrogative particles, pronouns, determinatives are "windows" to the possible world. Much attention is given to role of context. The paper outlines the correlation of time and space possible worlds localization with a real character's stay (waiting room, airport, plane). The time and the place of action create a communicative situation where the character is forced to enter into dialogue with his interior enemy. Thus, the possible worlds under consideration get a logical explanation: tense atmosphere – verbal duel – suicide. It has been established that further research perspective is seen in the application of the suggested methodology to the study of other possible words in A. Nothomb's prose, of space and time continuum, conceptual filling and genre peculiarities.

Key words: world of missed opportunities, search world, verbal marking, hypothetical constructions, conditional constructions, context, communicative situation.

Постановка проблеми. Постать бельгійської письменниці Амелі Нотомб посідає чільне місце серед представників франкомовної літератури. Її творчість розглядається у контексті масової літератури ("paralittérature", "littérature de masse") (Фесенко, 2015: 194) і набуває все більшої популярності з присудженням чергової премії (Велика премія Французької академії, Премія Флори, Велика премія Жана Жіно тощо).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Інтерес науковців до нотомбівської прози значно зріс за останні роки як із боку літературознавців, так і з боку лінгвістів. Увага дослідників спрямована на вивчення стилістичних та тематичних особливостей доробку Амелі Нотомб, а також індивідуально-авторського стилю письменниці. Так, чимало досліджень творчості письменниці поповнили роботи з вивчення жіночності та тілесності (Ф. Кейн), анорексичної краси (К. Роджерс), гумору та трагічності (С. Бен), гендерного аспекту поняття войовничості (Миронова Н. В.), стан самотності персонажа у лінгвокогнітивному та комунікативно-прагматичному аспектах (Лісова Ю. О.).

Актуальність запропонованої статті зумовлена загальним поворотом лінгвістичних студій до вивчення взаємозв'язку мови й мислення, зокрема авторського, а також фрагментарністю розвідок саме лінгвістичного характеру нотомбівської прози.

Порушуючи інтригу щодо розв'язки сюжетної лінії, ми погоджуємося із твердженням В. І. Фесенко, що питання роздвоєння особистості є базовим для творів А. Нотомб (Фесенко, 2015: 196), зокрема для персонажа діалогічного роману "Cosmétique de l'ennemi", що слугує **матеріалом** для статті.

Об'єктом дослідження є художній простір діалогічного роману А. Нотомб "Cosmétique de l'ennemi", **предметом** – мовні прояви можливих світів, зокрема світу пошуку і світу втрачених можливостей.

Дотримуючись когнітивістського підходу до вивчення художнього тексту, ми поєднуємо його із комунікативним ракурсом текстових досліджень. Ставимо за **мету** розглянути особливості вербалізації можливих світів (далі – МС) у діалогічному романі, що передбачає розв'язання таких **завдань**: розглянути художній простір діалогічного роману А. Нотомб крізь призму теорії МС; проаналізувати вербальне маркування досліджуваних МС.

Для досягнення поставленої мети і розв'язання зазначених у статті завдань залучаємо методику, що ґрунтується на поєднанні контекстуально-ситуативного, інтерпретативного аналізу у межах когнітивної методики теорії "можливих світів" (за А. П. Бабушкіним), що уможливають виявлення їх вербального маркування у художньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Теорія МС застосовується до вивчення художнього тексту у численних розвідках зарубіжних і вітчизняних науковців (Л. Долежел, У. Еко, М.-Л. Райан, Е. Семіно, А. П. Бабушкін, О. П. Воробйова, О. М. Кагановська, Ю. А. Обелець, Р. І. Савчук та ін.). Зосередженість представленої розвідки саме на принципах теорії МС зумовлена характером об'єкта нашого дослідження, акцентованого навколо діалогу головного персонажа із внутрішнім ворогом. А внутрішній діалог, боротьба із внутрішнім ворогом – це завжди низка запитань і вагань, перегравання ситуацій типу "Якщо ..., то ..." (Літературознавчий словник-довідник, 1997: 138–139).

Наша розвідка спрямована насамперед на світ втрачених можливостей та світ пошуку, оскільки саме вони реалізують у собі потенціал внутрішнього діалогу персонажа із роздвоєнням особистості, що, відповідно до здорового глузду, не є нормою. Норма не апелює до інших світів (Бабушкін, 2001: 16). Спираючись на мовні вказівники гіпотетичності, за допомогою когнітивного, контекстуального аналізу й

логіки здорового глузду можна кваліфікувати те чи те висловлювання як вербальний прояв можливого світу (Бабушкін, 2001: 19):

– *Pourquoi ces mensonges tout à l'heure ?*

– *Pour te faire craquer. Si tu m'avais tué à ce moment-là, j'aurais pu t'épargner ces pénibles révélations.* (Nothomb) – “– Для чого зараз ці небиллиці? – Щоб змусити тебе розколотися. Якби ти мене тоді вбив, тобі не довелося б вислуховувати ці неприємні відвертості” (тут і далі переклад наш. – Ю. Л., В. П.). Запропонований фрагмент відповідає формулі відношень між членами умовної конструкції: “Якщо P, то Q”, де P – умова, Q – наслідок (Бабушкін, 2001: 21). Часові маркери *tout à l'heure* (“зараз”) й *à ce moment-là* (“тоді”) присутні у якості індикаторів двох світів – реального й уявного відповідно. За допомогою часової форми *plus-que-parfait tu m'avais tué* виражене гіпотетичне / умовне речення, що формує умову, а *conditionnel passé j'aurais pu* демонструє наслідок – можливу гіпотезу щодо минулого (Каратеева, 2008: 140). Ще одним маркером уведення в текст МС є сполучник *si* (“якби”). Відбувається “вихід” персонажа до **світу втрачених можливостей**. Гіпотетичні речення наділені інформацією про події, що могли б реалізуватися у минулому (*si tu m'avais tué à ce moment-là*), але з певних причин не здійснилися (*j'aurais pu t'épargner ces pénibles révélations*). Прикметник *pénible* adj. (“qui cause de la peine, de la douleur ou de l'ennui; qui est moralement difficile → désagréable, cruel, dur, triste” (Le Robert Micro Poche 1) як епітет до іменника *révélation* n.f. (“le fait de révéler (ce qui était secret) => divulgation” (ibid.) додає смислового навантаження неприємній для персонажа ситуації.

Наведений уривок містить прислівник *pourquoi*, що вводить питальне речення, яке виражає смуток і жаль за втраченими можливостями. У контексті діалогічного роману і роздвоєння особистості персонажа маємо підстави розглядати цей випадок як **світ пошуку**, що отримує свою реалізацію в дзеркалі різнорідних питальних речень. Згідно з А. П. Бабушкіним питальні слова – частки (*est-ce que, n'est-ce pas*), займенники (*qui, que, quoi, lequel*), прислівники (*pourquoi, où, quand, comment, combien*), детермінативи (*quel*) здатні виступати у ролі знаків МС. З їх допомогою людина дізнається про реальний стан справ, переходить від незнання до знання, ліквідує наявну варіативність і двозначність (Бабушкін, 2001: 74). Проте не завжди питальні речення й риторичні запитання слугують “вікном” до МС, оскільки однією з особливостей цього типу запитань є факт ствердження. Розглядаючи світ пошуку, ми зважимо на той факт, що досліджуваний роман зображує внутрішній світ персонажа,

а відтак, текст насичений різними типами питань, що притаманні згідно К. Параді параноїчному мовленню, шизофренічному діалогу (Paradis, 2006: 41).

У наступному фрагменті питальний прислівник *comment* імплікує проблему вибору, картину невизначеності у досить неочікуваній ситуації.

– *Comment aurais-je pu le savoir, avant, que ça ne me plairait pas de la tuer? Pour savoir si l'on aime ou non telle ou telle chose, encore faut-il avoir essayé* (Nothomb). – “Як я міг знати, що мені не сподобається вбивати? Щоб дізнатися, чи любиш щось, потрібно це спробувати.” Смислове протиставлення лексем *plairait* (*plaire* v. tr. – “prendre plaisir à faire quelque chose => aimer”) (Le Robert Micro Poche 1) й *tuer* v. tr. (“faire mourir de mort violente”) (ibid.) вважаємо імпліцитними текстовими маркерами хворобливого стану персонажа, оскільки психічно здорова людина не шукатиме відповіді на запитання, чи сподобається їй убивати. Пошук можливої відповіді (*pour savoir si l'on aime ou non*) здійснюється шляхом порівняння акту вбивства із річчю, яка може подобатися чи ні (*telle ou telle chose, faut-il avoir essayé*), тим самим імплікується вихід із МС незнання у світ знання.

Вартими уваги вважаємо маркери “входу” до МС (а саме – світу пошуку) типу “*et si*”: – *Et si vous réfléchissiez, pour une fois ? Vous voyez bien que cet échange ne pouvait avoir lieu que dans la salle d'attente d'un aéroport. Il fallait un endroit où je puisse vous coincer. Vous deviez prendre cet avion, vous ne pouviez pas vous permettre de partir !* (Nothomb). Фраза починається умовним реченням зі сполучником *si*, що передає значення гіпотетичності (*vous réfléchissiez*). Початок речення зі сполучником *et* (“au début d'une phrase, avec une valeur emphatique”) (Le Robert Micro Poche 1) підсилює смислове навантаження, передаючи інтригу, натякаючи на варіативність подій, а у нашому разі, світів, до яких уводиться уявний співрозмовник. Інша словникова дефініція сполучника *et* (“reliant deux parties de nature différente”) (ibid.) дозволяє розглядати його як маркер “входу” до МС, розгортання подій у якому актуалізується дієсловом *réfléchir* v. intr. – “А якщо подумати?”. Окремої уваги у цьому фрагменті набуває простір розгортання подій. Просторова локалізація МС корелює з дійсним перебуванням персонажа, текстовими сигналами якої існують реально існуючі місця (Савчук, 2017: 109): *la salle d'attente, un aéroport, cet avion* (зала очікування, аеропорт, цей літак). Перебування у замкнутому просторі вказаних місць і неможливість вийти з них створює комунікативну ситуацію взаємодії (*cet échange ne pouvait avoir lieu que dans la salle d'attente d'un aéroport*), змушує брати

участь у діалозі, затискає у кут (*coincer* – “*assujettir, fixer en immobilisant => bloquer, caler*” (Le Robert Micro Poche 1), що перетворюється у вербальний двобій (Paradis, 2006: 24) і, зрештою, завершується самогубством головного персонажа.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відтак, просторово-часові рамки діалогу тісно пов'язані із вибором діалогічної форми, оскільки місце і момент створюють комунікативну ситуацію, в якій персонаж змушений вступити в діалог із внутрішнім ворогом (там само). У такому контексті можливі текстові світи, на яких ми акцентували увагу, отримують логічне пояснення: напружена атмосфера – вербальний двобій – самогубство.

Аналіз мовного матеріалу засвідчує, що вербальними маркерами МС втрачених можливостей є такі лексико-граматичні засоби: гіпотетичні конструкції, обставинні лексичні одиниці та контекст на позначення часової віддаленості події й місця її розгортання. МС пошуку у досліджуваному романі представлені питальними реченнями й умовними конструкціями.

Проза А. Нотомб є перспективним матеріалом для подальших розвідок. Доцільним убачаємо вивчення інших МС художнього простору А. Нотомб, його просторово-часовий континуум, концептуальне наповнення й жанрову своєрідність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабушкин, А. П. “Возможные миры” в семантическом пространстве языка : монография. Воронеж : Воронежск. гос. ун-т, 2001. 86 с.
2. Каратеева Г. М. Текстовий концепт подорож у французькій постмодерністській прозі (на матеріалі творів Ле Клезіо) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2008. 298 с.

3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва та ін. Київ : ВЦ “Академія”, 1997. 752 с.

4. Савчук Р. І. Категорії часу та простору у наративних можливих світах: досвід наративно-семіотичного аналізу. Проблеми семантики слова, речення та тексту. Київ, 2017. Вип. 39. С. 101–113.

5. Фесенко В. І. Новітня французька література : навч. посіб. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2015. 273 с.

6. Le Robert Micro Poche 1. Dictionnaire de la langue française / sous la direction de A. Rey. Paris : Dictionnaires Le Robert, 1992. 1448 p.

7. Nothomb A. Cosmétique de l'ennemi. URL: <https://ru.scribd.com/document/263073455/Amelie-Nothomb-Cosmetique-de-l-Ennemi>.

8. Paradis C. Les romans dialogués d'Amélie Nothomb. Enjeux romanesques, narratifs et génériques: mémoire (M.A.). Québec, Université Laval, 2006. 94 p.

REFERENCES:

1. Babushkin A. P. (2001). "Vozmozhnye miry" v semanticheskom prostranstve yazyka ["Possible worlds" in semantic language space]. Voronezh : Voronezhsk. gos. un-t. [in Russian].

2. Karatyeyeva G. M. (2008). Tekstovij koncept PODOROZH u francuzkij postmodernistskij prozi (na materialii tvoriv Le Klezio) [Textual Concept JOURNEY in French Postmodern Prose (A Study of Le Clezio's Literary Works)]. *Extended abstract of candidat's thesis*. Kiyiv. [in Ukrainian].

3. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk (1997). [Literary Reference Book] / R.T.Hromyak, Y.I. Kovaliv ta insh. Kyiv : Vc “Akademiya”. [in Ukrainian].

4. Savchuk R. I. (2017). Kategoriyi chasu ta prostoru u narativnih mozhlyvix svitah: dosvid narativno-semiotichnogo analizu [Categories of time and space in the narrative possible worlds: narrative and semiotic analyze]. *Problemi semantiki slova, rechennya ta tekstu*. Kiyiv. Vip. 39. P. 101–113. [in Ukrainian].

5. Fesenko V. I. (2015). Novitnya francuzka literatura [The latest French literature]: navch. posib. Kiyiv: Vid. centr KNLU. [in Ukrainian].

6. Le Robert Micro Poche 1. Dictionnaire de la langue française (1992). / sous la direction de A. Rey. Paris : Dictionnaires Le Robert. [in French].

7. Nothomb A. Cosmétique de l'ennemi. (2001) – Retrived from: <https://ru.scribd.com/document/263073455/Amelie-Nothomb-Cosmetique-de-l-Ennemi>. [in French].

8. Paradis C. (2006). Les romans dialogués d'Amélie Nothomb. Enjeux romanesques, narratifs et génériques. *Mémoire (M.A.)*. Québec, Université Laval. [in French].

*Стаття надійшла до редакції 26.07.2019.
The article was received 26 July 2019*